

HOE STIMULEREN WIJ DE SOCIAAL- EMOTIONELE ONTWIKKELING?

Siméa congres, 6 april 2017

Lizet Ketelaar & Sigrid Kok

VANDAAG

Deel 1:

- Theoretische introductie
- Onderzoeksuitkomsten

Deel 2:

- Behandelervaringen uitwisselen

EMOTIES...

- Zijn een signaal voor onszelf
- Maar ook een belangrijk communicatiemiddel
- Met emoties omgaan moet je leren!

THEORETISCHE ACHTERGROND

Toegang tot de sociale omgeving

Emotionele competentie

Sociaal functioneren

Problematisch voor kinderen met ASS, TOS of DSH

Mogelijk afwijkende sociaal-emotionele ontwikkeling

EMOTIONELE COMPETENTIE

- Emotie identificatie
- Emotie regulatie
- Emotie communicatie
- Emoties van anderen

SOCIAAL FUNCTIONEREN

- Sociale omgang met anderen
- Internaliserend gedrag
- Externaliserend gedrag

ONDERZOEKSUITKOMSTEN: TWEE STUDIES

Jonge kinderen:

- 1-6 jaar oud
- ASS (n = 64)
- TOS (n = 96)
- DSH (n = 90)
- controle (n = 650)

Oudere kinderen:

- 9-15 jaar oud
- ASS (n = 81)
- TOS (n = 115)
- DSH (n = 138)
- controle (n = 218)

EMOTIEHERKENNING (1-6)

10 vignettes, 4 basisemoties

Bijvoorbeeld:

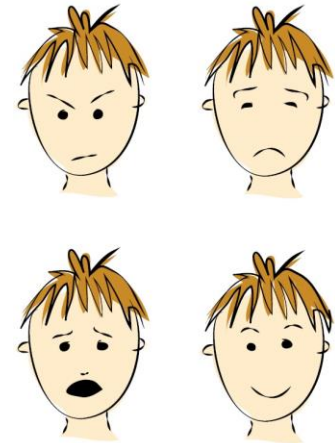
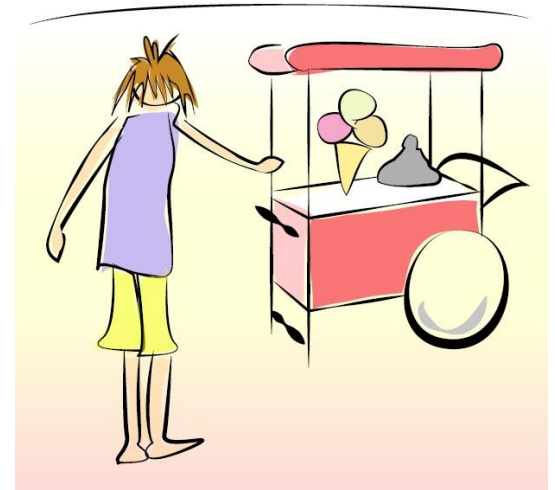
“Kijk, de jongen krijgt een ijsje”

“Hoe voelt hij zich? Hoe kijkt hij?”

TOS = controle

ASS = controle

CI < controle

THEORY OF MIND (1-6)

- Voorspellen van gedrag op basis van desires en false beliefs
- Tegenovergestelde voorkeur
  - Protagonist vindt ander eten lekker dan het kind
  - Kan kind correct voorspellen wat de protagonist zal kiezen?
- Change-of-location (zgn. Sally-Anne) taak
  - Voorwerp is verplaatst, kind weet dat maar protagonist niet
  - Kan kind correct voorspellen waar protagonist zal zoeken?

TOS < controle

ASS < controle

CI < controle

EMPATHIE GEDRAGSOBSERVATIE

- Testleider doet zich pijn
- Bij 1-6 ook wordt boos/moet lachen
- Observatie van besmetting/aandacht/prosociaal

1-6

TOS > controle

ASS < controle

CI > controle

9-15

ASS < controle

DSH > controle

Hogere score TOS en CI/DSH werd verklaard door meer (visuele) aandacht

EMPATHIE VRAGENLIJSTEN

Oudervragenlijst (1-6):

- ‘Mijn kind wil getroost worden als een ander kind pijn heeft’
- ‘Mijn kind kijkt op als een ander kind huilt’
- ‘Als een ander kind moet huilen, probeert mijn kind te troosten’

TOS < controle
ASS < controle
CI < controle

Zelfrapportage (9-15)

- Testleider doet zich pijn/wordt boos/moet lachen
- Observatie van besmetting/aandacht/prosociaal

TOS < controle
ASS < controle
DSH < controle

CONCLUSIES

- Andere sociaal-emotionele ontwikkeling
- Maar verschilt per klinische groep
- Zelfde patroon bij jongere en oudere kinderen
- Taal verklaart niet alles
- Wat betekent dit voor sociaal functioneren?

DOMEINEN VAN SOCIAAL-EMOTIONELE ONTWIKKELING

Emotie-identificatie

Emotiecommunicatie

Emoties van anderen

Emotieregulatie

Sociaal functioneren

Internaliserende problemen

Externaliserende problemen

www.emotieweb.nl

TIJD VOOR INTERACTIE!

- Splits op in 6-tallen met hetzelfde nummer
- Lees jullie gezamenlijke casus en bespreek wat jullie (kunnen) doen om ontwikkeling op dit gebied te stimuleren
- Schrijf jullie beste ideeën op het gekleurde kaartje

Jullie krijgen hiervoor 10 minuten de tijd!

WISSELING VAN DE WACHT

- Vorm nieuwe 6-tallen met andere mensen met dezelfde kleur
- Ieder van jullie heeft een andere casus besproken
- Wissel jullie ideeën met elkaar uit

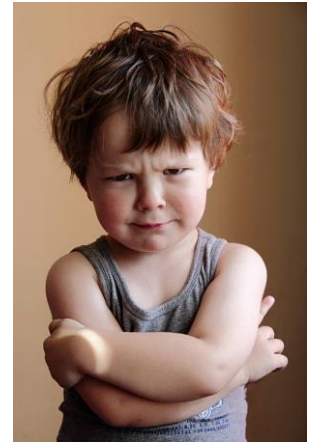
Jullie krijgen hiervoor 15 minuten de tijd!

EN NU?

- Lever jullie kaartjes met ideeën in
- Wij voegen jullie verzamelde ideeën toe aan deze presentatie
- De presentatie wordt op de Siméa website gezet

Dank jullie wel!

CASUS EMOTIE-IDENTIFICATIE

Casus Pim:

Pim is een jongetje van 3;2 jaar en hij bezoekt een behandelgroep voor kinderen met een TOS. Pim laat op de behandelgroep veel boosheid zien, met name wanneer hij niet begrepen wordt of wanneer hij iets niet mag. Wanneer in deze situatie wordt verwoord dat hij boos is en waarom roept hij 'nee' en wordt nog bozer.

Wat te doen?

PUBLIEKSIDEEËN BIJ CASUS EMOTIE-IDENTIFICATIE

- Kind laten uitdrukken wat hij denkt en voelt
- Even boos laten zijn, kijken of kind zelf emotie kan reguleren
- Bij verdriet en boosheid situatie uitleggen en emotie benoemen/ visueel maken
- Benoemen welk ander gedrag adequaat is (wanneer boosheid of verdriet dat niet is)
- Veiligheid creëren door de omgeving te structureren en dan zelf laten oplossen

EMOTIE-IDENTIFICATIE

TIPS UIT HANDBOEK EMOTIEWEB

Het hebben, herkennen, begrijpen en verwoorden van gevoelens.

- Bij het ervaren van een emotie vragen hoe een kind zich voelt en helpen de juiste woorden te vinden
- Labelen van non-verbale uitingen van het kind
- Volwassene bespreekt de eigen gevoelens met het kind
- Bij terugkijken op gebeurtenissen vragen hoe het kind zich voelde en waarom
- Bij het zien van een emotionele situatie vragen naar voorbeelden van soortgelijke situaties die het kind heeft meegemaakt

CASUS EMOTIECOMMUNICATIE

Casus Eva:

Eva is 6 jaar en heeft de diagnose ASS en bezoekt het regulier onderwijs. Als de juf bij het voorlezen vraagt hoe de personen in het boek zich voelen, weet Eva het niet. De juf merkt ook dat als Eva verdrietig is, ze niet kan vertellen waarom dat zo is.

Wat te doen?

PUBLIEKSIDEEËN BIJ CASUS EMOTIECOMMUNICATIE

- Emotie en reden emotie benoemen
- Emotiewijzer of thermometer gebruiken
- Rollenspellen met emoties doen
- Visueel maken van emoties (foto's/plaatjes/picto's)
- Kind in situatie wijzen op de emotie van een ander kind
- Filmpjes gebruiken, bijvoorbeeld van het kind zelf

EMOTIECOMMUNICATIE

TIPS UIT HANDBOEK EMOTIEWEB

Emoties adequaat kunnen benoemen.

- Introduceer één of meerdere bij elkaar horende gevoelens waarbij u een onderverdeling maakt in fijne en nare gevoelens
- Geef een simpele omschrijving van een emotie en de houding en mimiek die bij die emotie horen
- Maak gebruik van foto's en illustraties met gezichtsuitdrukkingen en lichaamshouding
- Bespreek voorbeelden van situaties waarin een emotie kan ontstaan

CASUS EMOTIES VAN ANDEREN

Casus Mieke:

Mieke is 4 jaar en heeft vermoedelijk TOS. Ze is net gestart op cluster 2 onderwijs. Haar ouders merken dat het contact tussen Mieke en haar 2 jaar oudere zusje erg moeizaam verloopt. De meester merkt dat Mieke op school ook moeite heeft om met andere kinderen om te gaan. Ze wil in spelsituaties altijd de leiding nemen en accepteert de inbreng van anderen niet. Hierdoor ontstaat snel ruzie. De ouders van Mieke denken dat Mieke niet begrijpt dat haar zusje soms iets anders wil dan zij.

Wat te doen?

PUBLIEKSIDEEËN BIJ CASUS EMOTIES VAN ANDEREN (MIEKE)

- Voor interventie kind goed observeren
- Begeleid samen spelen (beurtgedrag) en hierbij feedback geven op wat goed gaat
- Emoties en de oorzaken benoemen
- Psycho-educatie voor ouders

CASUS EMOTIES VAN ANDEREN

Casus Ayoub:

Ayoub is 5 jaar en heeft ASS. Ayoub bezoekt speciaal onderwijs. Cluster 2 onderwijs lijkt goed aan te sluiten bij zijn behoeftes. Hij kan echter van streek raken door emoties van anderen. Bijvoorbeeld als een ander kind huult, huult Ayoub ook en is hij moeilijk te troosten.

Wat te doen?

PUBLIEKSIDEEËN BIJ CASUS EMOTIES VAN ANDEREN (AYOUB)

- Uit de situatie halen/kalmeren
- Concreet en consequent benoemen van emoties van anderen (incl. eigen) en van kind zelf
- De situatie verder duiden met picto's, rollenspel, naspelen gebeurtenis (met (hand)poppen), uittekenen van situatie
- Boekjes lezen over emoties, PAD methode (emotie kaarten)
- Voorspelbaarheid vergroten mbv social scripts en door terug te verwijzen naar vorige, soortgelijke situaties

EMOTIES VAN ANDEREN

TIPS UIT HANDBOEK EMOTIEWEB

Begrip van gevoelens en gedachtes van anderen, empathie.

- Volwassene praat over eigen cognitieve denkprocessen en gevoelens (“ik weet/denk/voel me/wil...”)
- Expliciet benoemen wat een persoon denkt of voelt (bijvoorbeeld tijdens voorlezen)
- Benadrukken dat er verschillen kunnen zijn in gemoedstoestanden van diverse personen (“ik wil..., maar jij wil...”)
- Rijk taalaanbod!

CASUS EMOTIEREGULATIE

Casus Maarten:

Maarten is 9 jaar en heeft een gehoorverlies van 60 dB. Maarten bezoekt regulier onderwijs. Hij kan hier op cognitief vlak goed meekomen. Er bestaan echter zorgen over zijn sociaal-emotionele ontwikkeling. Maarten raakt snel gefrustreerd wanneer hem iets niet lukt. Als hij een moeilijker werkje moet doen gebeurt het regelmatig dat hij het materiaal door de klas gooit.

Wat te doen?

PUBLIEKSIDEEËN BIJ CASUS EMOTIEREGULATIE (MAARTEN)

- Achterhalen of hij de opdracht begrepen heeft
- Observeren hoe vaak/wanneer?
- In gesprek gaan over gebeurtenis-gedachten-gevoel-gedrag
- Emoties leren verwoorden (training), o.a. door emoties van het kind te benoemen
- Veilige omgeving bieden, kleine doelen stellen
- Thermometer gebruiken (jouw verhaal, mijn verhaal)
- Routines opbouwen, social scripts
- Reminder gebruiken (blokje, kaartje)
- Soms maatje instellen (onder voorwaarden)

CASUS EMOTIEREGULATIE

Casus Soraya:

Soraya is 14 jaar. Ze heeft een gehoorverlies van 100 dB en een CI. Soraya bezoekt regulier onderwijs. Ze kan goed meekomen op het voortgezet onderwijs en haalt over het algemeen goede cijfers. Maar als ze wel een keer een slecht cijfer haalt dan is ze erg van slag. Ze blijft hier dagen lang mee bezig. Haar ouders merken dan dat ze zich vaak terugtrekt op haar kamer en niet haar vrolijke zelf is.

Wat te doen?

PUBLIEKSIDEEËN BIJ CASUS EMOTIEREGULATIE (SORAYA)

- Reactie passend voor ontwikkelingsfase (puberteit)?
- Zelfvertrouwen/zelfbeeld/faalangst?
- Wat denkt/voelt/wil kind?
- Emotiemeter gebruiken
- In gesprek gaan met kind en omgeving, emoties en oorzaak expliciet verwoorden en bespreken
- Hoe om te gaan met emoties, wat kan je (volgende keer) doen?
- Teken je gesprek/mindmap maken
- Maatje instellen (bijv. mentor, schoolpsycholoog)

EMOTIEREGULATIE

TIPS UIT HANDBOEK EMOTIEWEB

Beheersen of verminderen van de intensiteit van emoties.

- Leer dat emoties van tijdelijke aard zijn en dat ze verdraagbaar zijn. (vanaf ongeveer 6 jaar)
- Bij jonge kinderen helpt het om in een vroeg stadium minder intense emoties te benoemen voor ze escaleren.